

Бойко С.П.
асистент кафедри дошкільної освіти
Криворізький державний педагогічний університет

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЯК ЗАПОРУКА ЇХ
АДАПТАЦІЇ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кожна дитина народжується для життя у суспільстві. З перших місяців життя їй доводиться вчитися орієнтуватися у людському оточенні. Дошкільний навчальний заклад, як перший соціальний інститут має широкі можливості для формування *соціальної компетентності* вихованців – «певних особистісних властивостей, потреб, здібностей, елементарних теоретичних уявлень та практичних умінь, які забезпечують дитині життєздатність. Компетентність гарантує усвідомлення дитиною того, як слід себе поводити, щоб бути гармонійною, співзвучною з іншими, почувати себе у будь-якому товаристві комфортно» [1, с. 124].

Для входження дитини у нові реалії на основі демократичних принципів, гуманізації освітнього процесу та включенням дітей з особливими освітніми потребами до інклюзивної освіти, важливою є їх адаптація на основі сформованої соціальної компетентності.

Аналіз досліджень і публікацій. Цей аспект проблеми розкривається в роботах вітчизняних учених К. Абульханової-Славської, Л. Берестової, А. Бодалева, А. Деркача, В. Зазикіна, Е. Клімова, Е. Коблянської, А. Маркової, І. Семенова та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблема соціальної компетентності є достатньо дослідженою в таких аспектах: складові соціальної компетентності (В. Кузьменко), соціально-емоційний розвиток особистості (О. Кононко, В. Сухомлинський), дитина і соціум (Л. Артемова, Т. Поніманська), соціалізація особистості (Б. Ананьєв,

Н. Задерико, Н. Зверєва, І. Щербак), гармонізація усвідомлення соціальних проблем і ціннісних орієнтацій (А. Брушлинський), соціальне мислення особистості (Г. Білицька), феномен соціальної компетентності у просторі наукового знання (І. Сохань, Л. Сохань).

Проте, формуванню соціальної компетентності дошкільників як запоруці їх адаптації в інклюзивному освітньому просторі приділено недостатньо уваги у наукових та практичних дослідженнях.

Тому, наше **завдання** – розглянути теоретичні аспекти формування соціальної компетентності дошкільників як запорука їх адаптації в інклюзивному освітньому просторі, визначити особливості формування соціальної компетентності у дошкільників різних вікових груп та обґрунтувати можливості їх адаптації в інклюзивному освітньому просторі.

Виклад матеріалу. Процес формування компетентності дітей перших шести років життя передбачає досягнення ними розвитку, необхідного і мінімально достатнього для їхнього нормального існування і функціонування у сучасному навколишньому середовищі. Цей розвиток включає набір елементарних знань, уявлень, практичних умінь і навичок, які гарантують дітям здатність орієнтуватися у сучасному житті, адаптуватися до нього, адекватно реагувати на поведінку і діяльність людей, що оточують, явища і події, що відбуваються навколо. Під соціальною компетентністю розуміють спроможність дітей диференціювати людей за ознаками віку, статі, спорідненості, адекватно реагувати на вчинки і слова дорослих, одноліток, молодших, поводитися згідно з певною життєвою ситуацією в межах дозволеної поведінки, уміння спілкуватися з дотриманням правил хорошого тону, співпереживати і співдіяти.

Основними *соціальними уміннями* є: уміння диференціювати людей за ознаками віку, статі, спорідненості; уміння адекватно спілкуватися з ровесниками, дорослими, людьми, що оточують; уміння поводитися в межах припустимої поведінки; уміння культури спілкування; уміння адекватно реагувати на вчинки і слова інших, користуватися правилами хорошого тону,

співпереживати і співдіяти; уміння ототожнювати себе з певним народом, нацією.

О. Гребенщикова [2] та її колеги, наголошують, що соціалізація – навчання жити в суспільстві.

Дошкільний вік – період, коли в дитини формуються уявлення про навколишній світ, явища суспільного життя, взаємини між людьми. Вступаючи у життя, малюки мають засвоїти багато правил, які склалися в суспільстві.

Процес соціалізації передбачає пристосування дитини до навколишнього світу, суспільного середовища, засвоєння, привласнення нею знань, норм певного угруповання. І відбувається він у трьох основних сферах: ігрова діяльність, спілкування, свідомість.

Соціалізувати дошкільника – означає збагатити його індивідуальний досвід позитивними враженнями від спільної з іншими життєдіяльності, розвинути в нього соціальні потреби, сформувати соціальні вміння та навички, виховати «відчуття іншого», сформувати готовність та здатність брати іншого до уваги, працювати в команді, домовлятися, узгоджувати свою позицію, в разі потреби поступатися власними інтересами на користь соціальної групи, діставати насолоду від допомоги та підтримки іншої людини у складній ситуації, тобто жити обличчям до людей, з відкритим серцем, умінням гармонійно «вписуватися» в дитяче угруповання, знаходити в ньому своє місце, визначати свій статус серед однолітків відповідно до своїх можливостей та домагань, товаришувати.

Соціальність – інтегрована характеристика дошкільника. Соціальність – похідна від «соціальний». Означає єдність соціальних потреб (у любові рідних, близьких, авторитетних людей; у підтримці, допомозі, захисті, схваленні тощо); умінь (орієнтуватися, пристосовуватися, позитивно впливати на соціальне довкілля); почуттів (довіри, прихильності, вдячності, відповідальності тощо); якостей (справедливості, чуйності, доброзичливості, товаришкості, обов'язковості тощо) дошкільника. У широкому сенсі

«соціальність» є інтегрованою характеристикою, яка фіксує відкритість дитини соціальному довкіллю, її спрямованість на гармонійні та конструктивні взаємини з людьми, що оточують. Бути соціальним у певній життєвій ситуації означає проявляти готовність та здатність контактувати з різними за віком, статтю, спорідненістю, родом діяльності, характерологічними особливостями людьми. Дошкільника з розвинутою соціальністю можна кваліфікувати як соціально компетентну особистість.

Соціалізація дитини, тобто її входження у світ людей, починається від самого народження. Першою людиною у цьому процесі стає мати. Саме вона віддає дитині більшу частину свого життя, дає перші приклади любові, ніжності, турботи, вчить малюка спілкуватися з іншими людьми.

Вихователі здебільшого скеровують виховні впливи на дитину. Вони посередники між дитиною та світом. Безумовно наука життя, яку викладають близькі та люблячі люди, легше сприймається дитиною, міцніше запам'ятовується.

Формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку передбачає наявність у дитини певних особистісних властивостей, потреб, здібностей, елементарних теоретичних уявлень та практичних умінь, які забезпечують дитині життєздатність [5, с. 8].

Соціальна компетентність дошкільнят – це результат процесу оволодіння дітьми емоційним і соціальним досвідом. Це їх обізнаність, умілість, вправність способів соціального реагування.

На думку О. Кононко, самосвідомість виступає складовою соціальної компетентності дошкільників: «самосвідомість – складний психічний процес, який полягає у сприйманні дитиною численних «образів» самої себе в різних ситуаціях діяльності і поведінки, в усіх формах взаємодії з іншими людьми. Самосвідомість це сполучення окремих образів у розумінні власного «Я», відмінного від інших» [4, с. 120].

Самосвідомість є важливим елементом особистості. Унікальність кожної людини – запорука її творчого потенціалу, умова прогресу і

соціального розвитку. Самосвідомість виявляється в єдності самопізнання, емоційно-ціннісного ставлення до себе, саморегуляції поведінки і діяльності.

Дослідження психологів і педагогів (Л. Виготський, О. Запорожець, О. Кононко, Т. Поніманська, Д. Ельконін та ін.) засвідчують, що знання себе, своїх фізичних, інтелектуальних і моральних сил дає дошкільникові можливість регулювати і контролювати свої дії, поведінку відносно певних соціальних вимог і ситуацій, бажань і прагнень інших людей.

Доречною вважаємо думку Т. Поніманської, яка наголошує що, об'єктом самосвідомості є власне особистість. Структура самосвідомості складається з власного імені дошкільника, його самооцінки, домагання визнання, усвідомлення своєї статевої приналежності, уявлення про себе в минулому, теперішньому і майбутньому часі, ставлення дитини до прав і обов'язків. У процесі діяльності у дитини формується її компетентність: знання про себе (самосвідомість), з'ясування меж своїх фізичних, психічних, моральних потенцій. Становлення особистості у дошкільні роки – це поступальний розвиток «Я» на кожному новому етапі дитинства. Основними з них є: відкриття дитиною своїх нових можливостей, реальний початок їх реалізації у діяльності, адекватний потребам «Я» [7, с. 6].

Компетентність – це здатність поєднувати свою індивідуальність з умовами життя, це тенденція до обмеження себе та розширення простору «Я», це розвиток образу «Я» і обізнаність у сфері «Я» [6, с. 4].

Т. Шарапова виділяє такі вікові періоди прояву соціальної компетентності [9].

Середній дошкільний вік. Дитина знає, що людина народжується і живе в сім'ї, розуміє значення родинних взаємин, злагоди й порядку в домі, вміє виявляти турботу про рідних і любов до них. Знає правила спілкування зі знайомими, «сусідами, друзями батьків» та незнайомими людьми. Виявляє турботу про людей відповідно до їхнього віку. Розуміє стан і настрої дорослих та дітей. Розуміє значення добрих стосунків з дітьми і педагогами в дитячому садку. Вміє спільно діяти у грі, під час занять. Знає і виконує

правила ввічливого спілкування. Розуміє, що в товаристві слід дотримуватись певних норм. Виявляє інтерес до дій і слів вихователя, прагне співпрацювати з ним, отримати схвалення за добрі вчинки. Вміє розповідати про своїх друзів, про їхні риси характеру. Розуміє вимоги до своєї поведінки у спільній діяльності. Турбується про молодших дітей і вчиться у старших.

Старший дошкільний вік. Дитина розуміє сімейні взаємини, ставлення членів родини одне до одного. Знає свій родовід, усвідомлює, що честь роду залежить від кожної людини. Бере участь у вшануванні пам'яті предків, у стосунках з сім'єю, родичами, які живуть поруч і далеко. Виявляє інтерес до родинних реліквій, бере участь у підтриманні родинних традицій. Має сформовані уявлення про доброту, гуманність, щирість як важливі якості людини та людських взаємин; про справедливість як здатність правильно оцінювати вчинки людей; про чесність як вимогу відповідати власною поведінкою тим критеріям, які застосовує, оцінюючи вчинки інших людей. Виявляє самоповагу, що ґрунтується на усвідомленні своєї індивідуальності, права на самовираження, на власні почуття та самостійну поведінку, яка не створює проблем для інших людей. Розуміє стан і почуття іншої людини з її вигляду, інтонації, дій, виявляє повагу до її почуттів, усвідомлює її право бути такою, якою вона є. чуйно ставить до інших людей залежно від їхнього віку та статі. Вміє запобігати конфліктам і розв'язувати їх. Розуміє ставлення людей до себе. Почувається природно в товаристві знайомих і незнайомих людей. Знає, як реагувати на прояви справедливого ставлення до себе, розуміє причини цього і намагається усунути їх. Прагне, щоб взаємини були коректними, толерантними. Розуміє поняття «дружба» і «товаришування» й відповідно поводить з однолітками.

Взаємодія дитини із суспільством потребує визначення основних складових соціальної компетентності. З одного боку, це повнота знань про навколишню дійсність, навички й уміння знаходити інформацію в будь-якій соціальній ситуації і поводитися згідно з цією ситуацією, спираючись на

Таблиця 1.

Зміст соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Предметно-ігрове середовище	Комунікативність	Мовленнєве спілкування	Керівництво грою
– відповідність предметів вікові дітей та їх функціональним можливостям; – наявність образних іграшок; – наявність предметів-замінників; – яскравість, – різнокольоровість іграшок, предметів-замінників, їх відповідність сучасності, здатність зацікавити дітей; – наявність предметів і матеріалів, які сприяють оволодінню читанням, математикою (друковані літери, слова, таблиці, тощо); – наявність матеріалів, що стимулюють пізнавальну активність (енциклопедії, журнали, альбоми); – наявність предметів для дослідно-пошукової діяльності (магніти, збільшувальне скло, мензурки, ваги, великий вибір природних матеріалів); – наявність атрибутики, що стосується особливостей оформлення обраної дитиною ролі, її реальність; – розташування предметного середовища таким чином, щоб дітям надавалася можливість розміщуватися групами за інтересами; – наявність багато секційних ширм, м'яких низьких меблів, м'яких блоків.	– вміння вступати у взаємини характерно до обраних ролей; – вміння самостійно і змістовно, весело спілкуватися з однолітками; – вміння аналізувати емоційний та інформаційний зміст ситуації спілкування для того, щоб увійти до неї; – вміння додержуватись зумовлених певною роллю правил поведінки та створених дітьми правил щодо організації й розвитку спільної гри до її кінця; – вміння виявляти в грі чуйність. Помічати потребу в допомозі, знаходити засіб надавати її, спільно долати труднощі, заходити вихід в незвичних ситуаціях; – вміння гнучко і динамічно пов'язувати зміст попередньо добутих знань з потребами власної гри; – вміння користуватися набутими під час різних видів діяльності вміннями, необхідними для розвитку гри; – вміння фантазувати, перетворюючись в різних людей, які подобаються дитині; – вміння добирати, виготовляти чи використовувати образні іграшки з умовними, узагальненими предметами–замінниками, багатфункціональні предмети, атрибути; – вміння динамічно і творчо змінювати ігрове середовище відповідно до змісту знань, моральних уявлень кожного учасника гри, задовольняючи потреби розвитку багатоманітністю варіантів кожної гри.	– вміння адекватно висловлюватись відповідно до різних ситуацій; – вміння придумувати, планувати, самостійно описувати події, пояснювати уявні ситуації та власні переживання всім учасникам гри; – володіння рідною мовою; володіння специфічною термінологією, яка характеризує рівень володіння специфічними (енциклопедичними) знаннями; – вміння вести самостійні розвинуті діалоги; – вміння вести монологи; – наявність емоційного та образного забарвлення мови, оригінальність словника; – використання складних, складнопідрядних речень	– вихователь рівний партнер (може обирати роль, але не головну); – вихователь вчить дітей придумувати ігри з відкритим кінцем; – вихователь дає можливість висловлювати дітям свої пропозиції, самостійно розподіляти ролі; – вихователь спонукає дітей до активного діалогу; – вихователь вносить нові ідеї; – вихователь стимулює перехід гри від предметно ігрових дій до рольової взаємодії; – вихователь акцентує увагу не на деталізації рольових дій, а на творчий розвиток сюжету.

норми (І. Сохань, Л. Сохань); з іншого боку, компетентність визначається спілкуванням дітей з навколишнім світом, відкритістю дітей до контактів, відповідністю поведінки, здатністю до єднання з групою та збереження своєї індивідуальності, готовністю до спільної діяльності та особистісної взаємодії (О. Кононко) [5]. Характеристика соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку подано у таблиці 1.

В. Кузьменко наполягає на формуванні наступних складових соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку для підготовки їх до входження у доросле середовище:

- комунікабельність (здатність будувати гармонійні взаємини з іншими людьми);
- спілкування (процес емоційної, інтелектуальної, перцептивної, мовленнєвої, оцінювальної, духовної взаємодії);
- взаємини (духовні утворення);
- статус дошкільника (соціальне становище дитини в колективі інших дітей);
- соціалізація (входження дитини в гурт інших, сприймання нею групових цінностей);
- групова взаємодія (процес конструктивної спільної діяльності);
- соціальна адаптація (процес пристосування дитини до нового соціального середовища) [6].

Всім цим складовим притаманні соціальні знання як саме це робити, елементарні соціальні навички й уміння використання соціальних знань у певній соціальній ситуації, які формують соціальну поведінку дитини.

Отже, *соціальна компетентність* дітей не зводиться до знань, навичок і умінь, її можна розглядати як можливість зв'язку між знаннями і ситуацією, як здатність знайти, виявити знання і вчинки, які підходять для розв'язання соціальних проблем.

Основними принципами формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку засобами дидактичної гри є: комунікативна спрямованість

навчання; особистісна орієнтація; автономія дитини; взаємопов'язане навчання мови і мовлення (аудіювання, говоріння).

Т. Шарапова загальні підходи до формування соціальної компетентності дитини визначає принципами гуманізації виховання: олюдненні вихованих стосунків, визнанні цінності дитини як особистості, її значущості суспільстві, заснованої на усвідомленні своїх зв'язків з оточуючими людьми і в цілому – місця в людстві. Такий підхід відповідає загальній меті виховання – формуванню цілісної, гуманної особистості, орієнтованої на відтворення цінностей національної та загальнолюдської культури у творчій життєдіяльності, саморозвиток і моральну саморегуляцію поведінки [9].

Питання про співпрацю дошкільного закладу з родинами вихованців завжди було і залишається надзвичайно важливим для дошкільної педагогіки. Адже першою фазою соціалізації дитини є виховання у сім'ї, тут дитина встановлює свої перші зв'язки з іншими людьми, з рідними. На всіх етапах життя людини сім'я є найважливішим компонентом мікросередовища. У житті дитини протягом перших років домінують соціалізуючі впливи сімейного оточення. Перевага сім'ї як виховного колективу полягає в тому, що дитина має можливість постійно спостерігати поведінку батька й матері в неофіційних сімейних стосунках; спілкуватися з людьми різного віку, статі, життєвого досвіду; просто і природно залучатися до реального життя. У сім'ї складаються емоційно насичені взаємини між батьками й дітьми, які мають особистісний характер, набувається необхідний соціальний досвід.

Другою фазою соціалізації є формування початкових соціальних зв'язків дитини поза межами родини. Такі зв'язки діти встановлюють з однолітками й новими дорослими в дошкільному закладі. Саме в дошкільному закладі вони набувають важливого суспільного досвіду, основних знань і вмінь, необхідних для подальшого життя серед людей, залучаються до різних видів діяльності. Інакше кажучи, якщо в сім'ї дитина соціалізується у визначених умовах взаємин членів родини, то дошкільний

заклад, значно розширюючи коло близьких і далеких людей, презентує їх взаємини у виховному контексті.

Відтак першим соціальним інститутом, що відповідає за соціальну зрілість дітей дошкільного віку, має бути дошкільний заклад з його виховною, консультативною та просвітницькою функціями. Саме специфіка дитячого садка, як зазначає, О. Кононко [4], сприяє полегшенню процесу входження зростаючої особистості в широкий світ реальних соціальних відносин, прищепленню навичок практичного життя, її індивідуалізації та соціалізації. Неабияку роль у цій роботі відіграють дорослі, а саме: батьки, вихователі. Найближчі дорослі створюють певний виховний простір, який відповідає умовам духовності, захисту, раціонального дозування позитивних та негативних переживань, що давало б дитині відчуття впевненості в собі та людях, які оточують. Дорослий презентує для дитини суспільство, займає центральне місце в духовному світі дитини, виступає носієм знань, умінь, моральних цінностей, а з іншого боку - безпосереднім організатором виховного процесу.

Перебування дитини в людському оточенні сприяє становленню соціального досвіду, соціальної компетентності, досвідченості, (обізнаності; у дошкільника формуються певна соціальна поведінка, здатність бути адекватним ситуації, вимогам і сподіванням авторитетних дорослих; розвиваються соціальні потреби, здібності, мотиви поведінки та діяльності. Значення соціального розвитку для особистісного становлення полягає, передусім у формуванні соціальної компетентності гарантує усвідомлення дитиною того, як слід себе поводити, щоб бути гармонійною, співзвучною з іншими, почувати себе в будь-якому товаристві комфортно.

Процес формування соціальної компетентності, або соціалізації дітей з особливими потребами проходить з великими труднощами та у дещо сповільненому темпі. Схематично його можна розділити на 3 етапи:

I етап соціалізації – входження дитини в соціум: першою сходинкою є адаптація її в сім'ї. Успішність цього процесу залежить від того, наскільки

адекватно члени родини реагують на проблеми дитини і допомагають у їх подоланні. Виникаючі труднощі – результат неправильної позиції батьків та інших членів сім'ї [3].

II етап соціалізації – це перебування дитини у освітньому закладі. Важливу роль має відіграти такт педагогів, повага до дитини з особливими освітніми потребами. Налаштування дитини на перебування у закладі, на важливість нових змін у її житті виконують члени родини.

III етап соціалізації – адаптація дитини та її сім'ї власне у суспільстві, (пошук інших сімей з подібними проблемами, встановлення контактів, пошук своєї «соціальної ніші») [3].

Успішному вирішенню завдань формування соціальної компетентності дітей з особливими потребами сприятимуть глибоке вивчення індивідуальних особливостей дитини, створення умов для отримання та закріплення необхідного соціального досвіду. Адже формування у дитини здатності долати труднощі та перешкоди є вкрай необхідним і надзвичайно важливим компонентом формування соціальної компетентності дитини, її спроможності жити в реальному світі. Проте науковці наголошують на тих показниках, що перешкоджають формуванню компетентності в дітей з особливими потребами, зокрема: гіперактивність; агресивність; збудженість нервової системи; гальмування нервової системи [8].

Висновки. Отже, сім'я і дитячий садок мають свою специфіку, особливості впливу на дитину, свої виховні засоби. Ці осередки не взаємовиключають один одного й не конкурують між собою, а взаємодоповнюють і коригують впливи один одного. У взаєминах з батьками педагоги прагнуть керуватись такими принципами побудови стосунків, як принцип єдності й наступності, відмовляються від принципів паралельних взаємин, спроб підмінити один одного. Партнерство педагогів і батьків – партнерство рівних учасників спілкування, які прагнуть оволодіти мистецтвом спільної дії, налагодити співробітництво.

Формування соціальної компетентності дошкільника розпочинається в родині та продовжується в дошкільному закладі. Тому соціальний розвиток дитини залежить від спільних зусиль батьків та педагогів.

Таким чином, сьогодні дедалі очевидніше, як важливо формувати в дітей відкритість до світу людей як потребу особистості, навички соціальної поведінки; розвивати усвідомлене ставлення до себе як вільної самостійної особистості та до своїх обов'язків, що визначаються зв'язками з іншими людьми, формувати готовність до сприймання соціальної інформації.

Література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
2. Гребенщикова Е.А. История дошкольной педагогики в России : хрестоматия. Москва : Просвещение, 1976. С. 221–222.
3. Життєва компетентність особистості : Науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. Київ : Богдана, 2003. 520 с.
4. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ : Освіта, 1998. 255 с.
5. Кононко О.Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини. *Дошкільне виховання*. 1999. № 5. С. 3–6.
6. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку. *Дошкільне виховання*. 2001. № 9. С. 22–25.
7. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : навч. посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ : «Академвидав», 2006. 456 с.
8. Робінсон К. Школа майбутнього. Революція у вашій школі, що назавжди змінить освіту. – Львів: Літопис, 2016. 258 с.
9. Шарапова Т.С. Соціально-психологічні особливості формування соціальної компетентності у дитини дошкільного віку. *Дошкільне виховання*. 2007. № 10. С. 8–13.